

Firuz Bağirov

III YAZI

Sülhməramlı missiyalarla bağlı problemlər/Haiti

"Associated Press", "New York Times", "Al Jazeera" və "ABC News" kimi məşhur media qrupları tərəfindən yayılan məlumatlara görə, 2010-cu ildə Haitidə baş verən vəba epidemiyasının mənbəyi sülhməramlılar idi. İddialara görə, Nepal'dan gələn BMT sülhməramlıları özəri ilə bərabər vəba infeksiyasını gətirmişdilər. Vəba "vibrio cholerae" adlı bakteriyaların səbəb olduğu nazik bağırsağın infeksiyasıdır. Bağırsağ infeksiyası sərt və şiddətli ishal ilə müşahidə edilir və xəstələr rehidrasiya müdaxiləsi almısa bir neçə saat içində ölümlərə bilər. 2012-ci ilin iyul ayından etibarən Haitidəki vəba epidemiyası dünyadakı ən təhlükəli hadisə idi: təxminən 7500 nəfər öldü və təxminən 585.000 haitili (hər 20 haitilidən biri) bu xəstəliyə yoluxdu.

BMT-nin Haitidəki vəba epidemiyası ilə bağlı tənqidi Müstəqil Mütəxəssislərə görə, sülhməramlıların bazasındakı şərtlər təhlükəli idi və Haitinin çay sistemlərinin çirkənlənməsinə səbəb olurdu. 2012-ci ilin iyul ayında ABŞ Konqresininin 104 üzvü "BMT-nin hərəkətlərinin" Haitiyə vəba gətirdiyini və BMT-nin "vəba ilə qarşılaşmalı və nəticədə aradan qaldırılmalı" olduğunu iddia edən məktub imzaladılar. 2013-cü ildə BMT bu iddiaları rədd etdi və zərərçəkənlərin vəkiləri BMT-ni məhkəməyə verəcəklərini bildirdilər.

Mədəni fərqlər

Sülhməramlı missiyalarla bağlı narahatlıq yaradan əsas məsələlərdən biri də mədəni fərqlərdir. Müxtəlif ölkələrdən gələn sülhməramlı qüvvələr adətən yerləşdirildiyi ən qarışıq etnik bölgələrdə mədəni fərqlər səbəbindən bir sıra narahatlıqlar yaşayır. Mədəni fərqlər yalnız missiyanın effektivliyinə təsir etmir, həm də sülhməramlıların kömək etməsi nəzərdə tutulan əhali ilə qarşılıqlı əlaqədə problemlər yarada bilər.

1988-ci ildən əvvəl əksər hallarda adətən xüsusi ölkələr sülhməramlılarla təmin edirdilər. O zamanlar yalnız 26 ölkə sülhməramlı döyüşlərdə iştirak etmək üçün heyət göndərmişdi. Bu gün bu rəqəm 80-dən çoxdur. Bu son dərəcə heterogen qrupların yaranması ilə nəticələnir. Beləliklə, BMT-nin Sülhməramlı yerləşdirmələri yalnız dil fəsadları ilə deyil, həm də aradan qaldırılması çətin olan əməliyyat çətinlikləri yarada bilən sayızsız-hesabsız mədəni və sosial fərqlərdə mübarizə aparmalıdır. Bu fərq, qarşılıqlı əlaqələr (şəxsi və ya qurumlar/vahid-ler arasında), anlaşılmaqlar, səhvən təhqiredici davranışlarla əlaqədar problemlər yarada bilər.

Əməliyyat baxımından effektivliyə təsir edəcək digər bir problem müxtəlif ölkələrdən gələn polis və hərbiçilər tərəfindən tətbiq olunan taktika, texnika və prosedurlardır. BMT qüvvələri bir çox fərqli mənbələrdən bir araya gətirildiyi üçün, qabiliyyətlər, təlimlər, avadanlıqlar, standartlar və prosedurlarda uyunsuzluq var. Üstəlik, heyət üzvləri arasında əmr və nəzarət şəklində əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur.

Bundan əlavə, bəzi millətlər başqasına təbə olmaq istəməyə bilər. Bu, BMT qüvvələri daxilindəki kontingentlər arasında dərin bölünmələrə səbəb ola bilər və bu sahədəki bölmələr arasında qarşılıqlı dəstəyin olmaması ilə nəticələnməyə bilər. Bunu Şərqi Timora yerləşdirilmiş BMT-nin sülhməramlı qüvvələrinin təcrübələrində görmək olar. Belə ki, burada avstraliyalılar Böyük Britaniyadan gələn personal tərəfindən istifadə olunan taktikadan fərqli əməliyyatlar keçirmişdi.

Sülhməramlıların yerləşdirilməsindən önce onların yerləşdirildikləri ölkənin əhalisi və hökumətinin razılığını almaq məcburiyyətindədirlər. Bu, qarşılıqlı əlaqədə azalmaq və müvəffəqiyyətli əməliyyat təmin etmək üçün vacib faktordur. Sülhməramlılar göndərilməzdən önce həmin ərazi ilə bağlı mədəni biliklərə sahib olmaları da qarşılıqlı əlaqədə azaldan amillərdəndir.

Sülhməramlı qüvvə daxilində mövcud olan mədəni fərqlər və onların fəaliyyət göstərdikləri bölgədəki əhali ilə mədəni qarşılıqlı təsiri haqqında çox az sayda araşdırmalar aparılıb. Araşdırmaların biri UNEF-1 (Qəzzada) və ONU (Konqo) missiyalarında iştirak edən norveçli hərbi kadrlar barəsindədir.

Araşdırma nəticəsində məlum olub ki, mədəniyyət bilikləri və müəyyən bir ölkədəki sakinlərin qavrayışları missiyanın uğurlu olması üçün yalnız lazımlı deyil, həmçinin həlledicidir. Norveç hərbi kontingentinin münafiqə və fəaliyyət göstərdikləri mədəniyyət barədə daha çox məlumat əldə etmək istədiyi aşkar olunub. Onlar həmçinin digər ölkələrdən olan hərbiçilərlə birgə işləmək üçün daha çox təlim keçirilməsini tələb edib. Ümumiyyətlə qeyd olunur ki, sülhməramlılar göndərildikləri ölkələrin mədəni dəyərləri, münafiqə ilə bağlı daha az məlumatlıdır. Onlar bu məlumatların eksperimental kitab oxuyaraq və ya digər BMT personalı ilə danışmaq yolu ilə əldə edirlər.

Araşdırmalar göstərir ki, sülhməramlılar göndərildikləri ölkələr haqqında nə qədər çox məlumata sahib olurlarsa,

daxili münafiqələrə müdaxilə etməyib. Soyuq Müharibənin bitməsindən etibarən bu dəyişib. Bu gün, vətəndaş qarşılıqlı münafiqə daxilindəki bütün qruplara geniş şəkildə bərabər mövqə nümayiş etdirən və hamı tərəfindən qəbul edilmiş bir razılığa gəlməyə cəhd göstərən standartlaşdırılmış həll mexanizminə söykənir.

Soyuq müharibənin sonu beynəlxalq sistemi yenidən formalaşdırmaq üçün bir fürsət təqdim etdi. Bu fürsət, Soyuq Müharibənin qalibinə - yeni ABŞ və liberal-demokratik dəyərlərə idarə olunan digər əsas qərb kapitalist dövlətlərinə verildi.

Əvvəlki illərdə dövlət xüsusi status alan yeganə qurum idi. Müstəmləkə güclərinə qarşı mübarizə aparan qruplar kimi istisnalar olsa da, dövlət son dərəcə legitimliyə sahib idi. Suverenlik pozulmamalı idi və bu həm super güclərə, həm müttəfiqlərə, həm də üçüncü dünya hökumətlərinə fayda verən bir sistem idi.

Ancaq indi, qeyri-dövlət aktorlarının münafiqədə iştirakının artması və azlığın müəyyən bir dövlətdən ayrılıb yeni bir ölkə qurması fürsəti beynəlxalq sta-

Müzakirə və vasitəçilik mövzusunda razılıq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mövcud beynəlxalq sistem və beynəlxalq ictimaiyyətin Soyuq Müharibənin bitməsindən bəri ən çox istifadə etdiyi münafiqə həlli modeli razılıqdır. Amma tənqidçilər bunun həmişə işləmədiyini bildirir.

Araşdırmalardan biri göstərir ki, danışıqlar yolu münafiqələrin və mübarizələrin həll edilməsində çox az uğur qazanıb. 1900-1980-ci illər arasındakı vətəndaş müharibələrinin 85%-i bir tərəfin tamamilə qalib gəlməsi ilə həll edildi:

"1945-ci ildən 1989-cu ilə qədər, ümumilikdə 93 qarşılıqlıdan 58-i müəyyən bir şəkildə həll edildi, qalan hissəsi davam etdi. Ancaq həll edilənlərin yalnız 14-ü (və ya yüzde 24-ü) danışıqlar yolu ilə həll edildi, digərləri (yüzde 76) hərbi zəfərlə sona çatdı. Əlavə olaraq, danışıqlar yolu ilə sona çatmayan 14 qarşılıqlıdan yeddisində döyüşlər yenidən başladı"

Sierra Leonədə Foday Sankohun rəhbərlik etdiyi inqilabçı Birləşmiş Cəbhə (IBC) 1991-1996-cı illər arasında hökumət ilə qanlı daxili müharibə apardı. Münafiqə beynəlxalq maraqların diqqətini az pəkdi, ancaq ölkəni dağıtdı, iqtisadi

Beynəlxalq hüquqa görə sülhməramlıların məqsəd və missiyaları

missiya bir o qədər uğurlu alınır.

Livandakı sülhməramlılarla bağlı araşdırmalardan birində qeyd olunur:

...Yalnız 2200 nəfərdən ibarət İtalyan kontingenti yerli mühitin bir hissəsi kimi fəaliyyət göstərərək və normal yaşayış şəraitinin bərpasında fəal rol oynayıb. İtaliya əsgərlərinə çalışdıqları insanların mədəni, siyasi və sosial vəziyyəti ilə tanış olmaq üçün lazımi təlim verilmişdi. Əsasən işlər olan təxminən 600.000 sakini əhatə edən bir sektorda fəaliyyət göstərən İtalyanlar ərazilərindəki sadə vətəndaşlarla və siyasi liderlərlə təmasları diqqətlə inkişaf etdirdi...

Amerikalılar Livan siyasətinə qarşılıqlı düşüncələr də, mədəniyyət və tarixi bilmədən Livana girdilər. Amerikalıların əksəriyyəti qismən dəbli ittifqların incəliklərini, xatirələrini və qan davalarının uzunluğunu, gücünü başa düşmədilər.

Bu, mədəniyyətin uğurlu sülhməramlı əməliyyatların aparılmasında oynadığı əhəmiyyəti dərk etməyin vacibliyini göstərir. Bununla birlikdə, sülhməramlılara lazımi texnika barədə məsləhət verməyə çalışan BMT təlim kitabçasının olmasına baxmayaraq, sülhməramlı kontingentlər arasında vahid doktrina və ya standart prosedur yoxdur, bu isə nəticədə etibarətsizlikə uğur qazanma potensialını əngəlləyir.

Müdaxilə və münafiqələrin həllinə dair məhdudiyyətlər

Soyuq Müharibə dövründə xarici müdaxilə və vətəndaş qarşılıqlarında vasitəçilik suverenliyin toxunulmaz olduğu dövlət mərkəzi bir mexanizm halına gəlmişdi. Nadir hallarda beynəlxalq ictimaiyyət bir dövlətin hökumətini və ona qarşı çıxan daxili döyüşçülərini iştirakı ilə

tus-kvoda dramatik dəyişikliyi yaratdı. Üstəlik, beynəlxalq birləşmiş münafiqələrin həlli modelinə qərb ölkələrində inkişaf etmiş akademik düşüncədən çox təsirlənir. Bu model, siyasi zorakılığın dayandırılması və tez-tez demokratikləşmə səylərini əhatə edən əlaqələndirilmə yolu ilə həll olunmaq üçün vətəndaş müharibələrinə müdaxiləni təşviq edir.

Bəzi tənqidçilər iddia edirlər ki, müdaxilə mülki əhalinin zərərində davam edən qarşılıqlı müdaxilə üçün müəyyən mexanizmlər təmin edə bilər. İddialar əsasən Ruandadakı soyqırma qədrə olan vəziyyətlə əlaqədardır. Tənqidçilər müdaxilənin mənfəətərinə ilk növbədə Sierra Leonədəki vəziyyəti arqument kimi gətirirlər. Onlar iddia edirlər ki, müdaxilə ümumi qələbənin qarşısını alır və münafiqə edən tərəflər arasında asimmetriyanın yaranmasına səbəb olur.

Ruandada üçüncü tərəfin hutu və tutsiləri arasında münafiqəni danışıqlar yolu ilə həll edilməsinə cəhdlər hutu ekstremistlərinin möbdəlləri və tutsiləri soyqırma məruz qoymaq üçün fürsət verdi. Afrika Birliyi Təşkilatından regional dövlətlərin rəhbərlik etdiyi beynəlxalq cəmiyyət Aruşa Sülh Prosesi yolu ilə Hutu ilə Tutsi arasında davam edən etnik zorakılığa dair bir həll yolu tapmağa və həll tapmağa çalışdı. Bu müddət bir ildən çox davam etdi, əhəmiyyətli dərəcədə beynəlxalq əlaqəni əhatə etdi və Tanzaniya (prosesin aparcısı), Burundi, Uqanda və Zaire kimi bir çox regional aktorları birləşdirdi.

Bir sıra ekspertlər yalnız razılığa əsaslanan danışıqlardan ibarət müasir strategiyaların az olduğunu və hərbi yolla qələbənin gözdə tutulmamasını müdafiə edir. Qeyd olunur ki, döyüş sahəsində qazanılan uğur qarşı tərəfi danışıqlar masasına gətirməyə kömək edə bilər.

1999-cu ildə UNAMSIL adlı yeni sülhməramlı qrup formalaşdırıldı. Artıq hakimiyyətə olan üsyançılar işbirliyi etmək niyyətində deyildi. ECOMOG kontingenti geri çəkildikdən sonra üsyançılar yüzlərlə girov götürərək BMT qüvvələrinə hücum etdi. Bu, üsyançıların gözəlmədiyi beynəlxalq ictimaiyyətin gözəlmədiyi əks reaksiyasına səbəb oldu. Üsyançılar düşünürdü ki, beynəlxalq güclər Sonilədə oluğu kimi çox da diqqət etməyəcək. Amma Britaniyanın dəstəyi ilə inqilabçılara qarşı aqressiv kampaniya apandı. 2000-ci ilin sonu və 2001-ci ilin əvvəllərində inqilabçıların hərbi gücü ciddi şəkildə tükənmişdi.

Nəticədə Abuja müqavilələri imzalandı və UNAMSIL 2005-ci ilin dekabrında səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə başladı. Sierra Leone bu gün sülh içində olsa da və BMT-nin missiyası uğurlu sayıla bilsə də, vəziyyətin inkişaf yolu yuxarıda qeyd olunan fikri sübut edir: tərəflərdən biri məğlub olmasa və ya tamamilə zəifləməsə sülhməramlıların uğurlu olması çətindir.

Bəzi ekspertlər ümumiyyətlə sülhməramlıların fəaliyyətini şübhə altına alır. Stanford Universitetindən Ceremi

Ueinstein 2005-ci ildə hazırladığı bir sənədə, dövlətlərin beynəlxalq sülhməramlılar və hərbi müdaxilə olmadan davamlı sülh əldə edə biləcəyi nəzəriyyəsinə təqdim edir. Uqanda, Eritreya və Somali ilə bağlı nümunə işlərindən istifadə edərək o, dövlətlərin müharibə şəraitində necə təsirli qurumlar inkişaf etdirə biləcəyini nümayiş etdirir. O qeyd edir ki, xarici müdaxilə kütləvi qırğınları dayandıra bilər, amma eyni zamanda institutional dəyişikliyi də dayandıra bilər. Onun nəzəriyyəsi əsasən daxili amillərlə əlaqədardır və iddia edir ki, ələ bir vəziyyət yaratmaq mümkündür ki, daimi sülh olsun.

Sülhməramlı missiyalarla əlaqəli tənqidlərdən biri də sülhməramlılarla yerli əhali arasında əlaqənin olmamasıdır. Qeyd olunur ki, bu, sülhməramlı məmurların sülhü "qorumaq" üçün planlar hazırladığı, ancaq əks təsir göstərərək gerçəklikdən ayrıldıqları bir mühit yaradır. Əlavə olaraq, sülhməramlı məmurlar üçün möhkəmləndirmə mexanizmi yaradır, çünki yerdəki məmurlar planlarının uğurla həyata keçirildiyini bildirirlər, amma əslində bunun mənfəət təsirləri var. Vəziyyət yenidən şiddətlənsə, yerli əhali günahlandırılacaq.

Üçüncü tərəf məmurları - istər sülhməramlı, istərsə də inkişaf agenti olsun - ən yaxşısını bildiklərinə inanaraq ərazi və xalqla bağlı məlumat toplamağı rədd edərək ümumi xalqdan təcrid olunurlar. Bu, pis niyyətdən və ya imperializmdən deyil, inkişaf və sülhməramlı ədəbiyyatı yaxşı bilən məmurlar əlaqədar yaxşısını bildiklərinə inandıqları üçündür.

Tənqidçilərə cavab olaraq BMT fəaliyyətlərini islah etmək üçün addımlar atdı. Brahimi Hesabatı adlanan sənədə keçmiş sülhməramlı missiyaların bərpa etmək, çatışmazlıqları təcrid etmək və gələcək sülhməramlı missiyaların səmərəliliyini təmin etmək üçün bir sıra dəyişikliklər nəzərdə tutuldu. BMT gələcəkdə sülhməramlı əməliyyatları həyata keçirərkən bu təbiqetmələri tətbiq etməyə davam etməyə söz verdi.

Əsas islahatlara kadr artımı, sahə və qarargah personalı xidmət şərtlərinin uyğunlaşdırılması, təlimatların və standart əməliyyat prosedurlarının hazırlanması və s. daxildir.

Brahimi hesabatının müəyyənləşdirdiyi əsas problemlərdən biri sülhməramlı əməliyyatların koordinasiya edilməməsi və planlaşdırılmaması idi. Həmçinin, sülhməramlı əməliyyatların hədəfləri ilə missiyaların maliyyələşdirmək üçün nəzərdə tutulan mənbələr arasında fərq də əsas məsələlərdən biri idi. Buna görə də hesabatda Təhlükəsizlik Şurasının hədəfləri və bunları yerinə yetirmək üçün mənbələri aydınlaşdırmaq istənilir.